

ÚVODNÍK

NAPÍSANÉ OSTÁVA

*Jana Wachtarczyková***Rovných 90**

Na obálke má dnes Slovenská reč číslo 90. Človek môže pociťovať nesúlad medzi časom naplno žitým a premárneným, keď je v útlme a nenaplní svoj potenciál a životný zámer. Človeku aj vtedy roky bežia neúprosne, bez prestávky. Aj životný čas periodika sa väčšinou chápe ako doba jeho súvislého vychádzania, no príbeh Slovenskej reči má v životopise viaceré fázy útlmu aj oživenia.¹ Od „detstva“ má tak náš časopis o tri roky menej a jeho život sprevádza asymetria medzi kalendárovým a tvorivo-produktívnym časom. Kalendárové výročie vzniku periodika sme si pripomenuli v roku 2022 veľkým prierezovým číslom, sumarizujúcim výskum na jeho stránkach. Teraz len chceme pripomenúť, že práve týmto ročníkom sa završuje 90 ročníkov časopisu, tohto domáceho produktu, ktorý píše o miestnom čase, vypovedá o našej histórii tvorenej z vlastných intelektuálnych zdrojov. Týmto deväťdesiatym ročníkom oslavuje časopis svoj reálny a komplexne žitý čas v podobe, akú poznáme z výtláčkov a impozantne dlhého radu zviazaných ročníkov v knižničných regáloch alebo – ako sa tvár časopisu v čase mení – aj v digitalizovaných číslach vo virtuálnom archíve na webovej stránke.^[1] V každej podobe náš časopis odráža život slovenskej jazykovej a jazykovednej komunity v širokom sociokultúrnom kontexte. Osobitosťou Slovenskej reči je, že ono dianie zrkadlí nielen objektivizovane vo vedeckých štúdiách, ale aj rozmanito a subjektívne v odborných diskusiách, v rozhľadoch, v kritickom žánri recenzie, v spravodajských a kronikárskych žánroch, ako aj v interaktívnom žánri dialógu, ktorý zas z inej perspektívy reflektuje našu dobu a náš žitý čas. Vo výsledku sú časopisecké čísla, kde sa prelínajú a koexistujú teore-

¹ Čitateľom je známe, že „časopis bol založený roku 1932, ale nevychádzal od septembra 1939 do septembra 1940. Finálna fáza druhej svetovej vojny sa pretavila do ďalšej, tentoraz poldruharočnej ruptúry. Posledné číslo 11. ročníka vyšlo v máji 1944, prvé dvojčíslo dvanásteho ročníka je datované v marci 1946. Tieto prestávky spôsobili asymetriu medzi kalendárovým a ročníkovým počítaním „veku“ časopisu. V porovnaní s kalendárovou matematikou ročníkové počty sú o tri roky omeškané“ (Ološtiak 2022, s. 5).

tické, systematické, normotvorné, objektivizované a všeobecné informácie spolu s empirickými, konkrétnymi, parciálnymi a intersubjektívnymi. Svoje miesto nachádza tradícia aj inovácia.

Slovenská reč proti pozitivistickému logocentrizmu

Zvláštnou črtou nášho širšieho akademického časopriestoru je, že nám stále podsúva falošnú binaritu vedeckého a nevedeckého a kritériálne legitimizuje len tzv. vedecké texty, hoci logocentrická paradigma vedy² bola stupňovito prekonávaná postmodernizmom (Foucault 1969), konceptami kultúrnych štúdií a novšie prostredníctvom digital humanities a inter- či transdisciplinárnych výskumov. Jazykovo-komunikačnú podstatu vedy a zmysel jej existencie vykladá M. Foucault pripomínajúc, že veda má diskurzívnu povahu a diskurzy sú polia vedomostí a kompetencie, ktoré rozhodujú o obraze, v akom sa nám javí realita. Aroganciu pozitivistickej racionality tlmí aj T. Kuhn (1962) a vedu chápe ako súbor zdieľaných diskurzívnych rámcov a špecifických foriem poznania. Pre B. Latoura a S. Wooglara (1979) je veda najmä súborom sociálnych praktík, sociálnym konštruktom. Variabilitu vedeckých výstupov legitimizuje aj P. Feyerabend (1975), keď hovorí o legitimitate rôznych prístupov, pluralite diskurzov a neexistencii jednotnej univerzálnej vedeckej metódy.

V uvedených intenciách sa Slovenská reč javí ako „strážca“ slovenského jazykovedného diskurzu a nástroj jeho formovania prostredníctvom obsahovej štruktúry, ako diskurzívne pole, na ktorom sa stretávajú rozličné prístupy, teórie a metódy, vzájomne spolu interagujú a diverzifikujú referenčný rámec a napokon ako dôležitá sociálna inštitúcia so živými pravidlami pre svoju komunitu. Časopis podporuje mnohorakosť textov, žánrov, tém aj štylizácií a zároveň ich redakčnými štandardami zjednocuje na elementárnej úrovni – ale to robí každé periodikum. Výnimočnosť Slovenskej reči je hlavne v jej vzťahu k času a v tom, že ho lokalizuje, zachytáva, archivuje, pričom prioritizuje kolektívny čas, dianie v domácej slovakistickej komunite, ale s dôležitými presahmi do všeobecnej rámcujúcej histórie, ako aj do konkrétneho životného času svojich aktérov.

Čas globálny, lokálny a personálny

Globálny čas roku 2025 je ešte stále hľadaním novej normality a redefiníciou globálnosti, ako sme ju doteraz poznali. Svetový poriadok sa mení smerom k multipolárnosti, rokuje sa o dohodách v obchodných, colných a environmentálnych politikách, hľadajú sa mierové riešenia, profilujú sa nové etické a hodnotové rámce pôsobenia AI v praxi. Roku 2025 pripísala OSN status Medzinárodného roka družstiev^[2] s mottom „Družstvá budujú lepší svet.“ Napĺňa sa tým idea časopriestorovo

² V zmysle tejto paradigmy (napr. v prácach Descarta, Newtona či Kanta) sa za vedecké pokladalo len to racionálne, objektívne, overiteľné a nevedecké všetko subjektívne, literárne, umelecké.

a tematicky divergentného, ale cieľavedomého snaženia rôznych lokálnych združení a skupinových formácií pri reakcii na výzvy, ktoré prináša súčasnosť. Doceňujú sa regionálna variabilita a pestrosť aktivít konaných spolu a vo vzájomnej spolupráci. Rezonujú ciele ako udržateľný rozvoj, inkluzívny rast a posilňovanie odolnosti komunit. Nie je to nič iné ako schopnosť adaptácie sa na nové podmienky tak, aby sa zachovala historická kontinuita a akumulované poznanie a zároveň, aby sa zo zreteľa myšlienok a snáh nestrácal globálny kontext doby.

Sociokultúrny čas na Slovensku je pre rok 2025 v znamení retrospektívy. Udržiava tradíciu „štúrovských rokov“, ktoré sa konajú každých 10 rokov (od roku 1985) pri príležitosti narodenia L. Štúra. Tento rok vyhlásilo Ministerstvo kultúry SR za Rok Ľudovíta Štúra, pričom štúrovský rok trvá tradične od 12. 1. daného roka.³ Potvrdzuje sa, že Štúrova osobnosť má potenciál prepájať aj heterogénne sociálne komunity a byť motívom na ich interakciu a spoluprácu aj v súčasnosti, ak sa stretne invencia a pevná vôľa. Takto pred 10 rokmi sa výročie 200 rokov od narodenia L. Štúra stalo príležitosťou pre netradičný, a tým nezabudnuteľný multizánrový festival Štúr-žúr, ktorý sa Jazykovednému ústavu a najmä L. Molnár Satinskej podarilo zorganizovať v bratislavskej Starej tržnici. Tento rok si Jazykovedný ústav svojho patróna plánuje pripomenúť sériou príspevkov na sociálnych sieťach, pripravovaným korpusom štúrovčiny a v októbri okrúhlym stolom s interdisciplinárnym akademickým obsadením v rámci Celoslovenského stretnutia jazykovedcov v Bratislave.

Život Slovenskej reči sa tento rok manifestuje vo dvoch fázach, v dvoch číslach. Prvé je tradičné a tematicky rozmanité. Druhé číslo bude špeciálne a prinesie príspevky na tému *Cognitive linguistic perspectives on Slovak and other Slavic languages*. Ako historicky prvé číslo bude v angličtine a pripravuje ho hosťujúca editorka profesorka M. Ivanová z Prešovskej univerzity. Slovenská reč po anglicky? Ale prečo nie? To, čo bolo celých deväťdesiat rokov nemysliteľné, sa teraz na začiatku desiatej dekády uskutoční ako výraz adaptability na nové vonkajšie podmienky vedeckého publikovania a hľadania ďalšej tváre známeho formátu. Aj keď Slovenská reč nikdy neuverejňovala anglické texty, svoju podobu – vizuál, zameranie, periodicitu, rozsah a štruktúru priebežne prispôbovala dobovým potrebám a možnostiam jazykovednej komunity. Možno práve tomu vďačí za dlhovekosť, ktorá už začína presahovať nielen ľudský život, ale aj generácie. Život časopisu neznamená len udržiavanie jeho vitálnych funkcií. Snahou redakcie je pripravovať produkt, ktorý prináša kvalitný obsah v pravidelných intervaloch a v tradičnej štruktúre. Redakčná príprava je čoraz detailnejšia, náročnejšia a dlhšia, a preto od minulého roka vychádza Slovenská reč dvakrát ročne. Časopis má popri digitálnej forme stále aj svoju klasickú tlačenú podobu, ktorá je stále nákladnejšia a núti vydavateľa upraviť cenu výtlačku. Od tohto roka sa tak zvyšuje cena papierového výtlačku Slovenskej reči

³ Čo pripomína dátum jeho úmrtia (12. 1. 1856).

z päť na osem eur. Dúfame, že časopis s vôňou papiera má svoju hodnotu pre zmysly a bude predplatiťom stáť aj za túto cenu.

K obsahu čísla

Prirodzená a spontánna produkcia našich autorov vyskladala číslo 1/2025 ako pestré s miernou dominanciou frazeológie a onomastiky. Ponúka tradičné príspevky zo všetkých rubriík, ale aj nové variácie spomienkových žánrov – symbolicky pri dvoch osobnostiach vo veku nášho časopisu – Dr. Milana Majtána a prof. Juraja Furdíka. Ťažiskovú monologickú naráciu deviatich štúdií v tomto čísle oksylíčuje živý dialóg dvoch rozhovorov s jubilantmi. V digitálnom vydaní časopisu sa k tomuto obsahu pridávajú ďalšie aktuálne informácie zo života jazykovedného spoločenstva o podujatiach aj o životnom čase jednotlivcov, ktorí s nami ostávajú, ale aj odchádzajú.

Úvodný text z rubriky **Štúdie a články** predstavuje lexikografickú problematiku a riešenie praktických otázok, ktoré sprevádzajú prípravu prekladového slovníka. Autorka M. Vojteková sa sústreďuje na *Funkčné kvalifikátory v poľských a slovenských výkladových slovníkoch a v Poľsko-slovenskom slovníku*. Zohľadňujúc poľskú aj slovenskú lexikografickú tradíciu, opisuje rozdiely v ich vnútornom členení a chápaní a zároveň prezentuje vlastný prístup aplikovaný pri práci na uvedenom slovníku. V medzijazykovej komparácii pokračujú aj *Frazeologizované konštrukcie na príklade nemeckého a slovenského jazyka* P. Ďurča, ktorý ich charakterizuje v kontexte konštrukčnej gramatiky i našej frazeologickej tradície a ilustruje množstvom konkrétnych príkladov z nemčiny a slovenčiny. Inovatívna a presvedčivá je metódika extrakcie týchto konštrukcií z jazykových korpusov, ktorá objektivizuje získavanie relevantných príkladov, zisťuje ich frekvenčný status a variabilitu výskytov. Korpusovo a frazeologicky orientovaný je aj text M. Hrivnák Pastorkovej *Somatická frazeológia v slovenských mediálnych komunikátoch*. Autorka prináša prehľad 107 najfrekventovanejších somatizmov v sledovaných médiách a kategorizuje ich na základe participácie vo frazémach. Prítomnosť profesionalizmov a ich kontaktnú funkciu v súčasnej slovenčine si všimajú M. Horváth a Z. Dubovcová v príspevku *Inkluzívnosť profesionalizmov v kontexte sociálnej interakcie*. Autori reflektujú tendencie využívania profesionalizmov v jazykovej praxi a vyzdvihujú ich potenciál byť nástrojom inkluzívnej a egalitne orientovanej komunikácie medzi expertmi a laikmi. Výsledky svojho minuloročného onomastického terénneho výskumu prezentuje P. Jakubek v príspevku *Prezývkové obyvateľské mená obcí z okresu Galanta*. Uvádza prehľad 17 obcí z danej lokality a 27 zistených prezývkových mien, ktoré odrážajú vecnú motiváciu pomenovania a odhaľujú tak miestne zvyklosti, etnografické reálie, čím určujú špecifickosť geonymického priestoru, ale potvrdzujú aj univerzálnu funkciu expresivity pri tvorbe kolektívnych antroponým.

V rubrike **Diskusie a rozhl'ady** M. Mikušiak voľne nadväzuje sa svoje dávnejšie úvahy o názvoch olympijských podujatí v slovenskom jazyku a tentokrát píše *O slovenskom paralympijskom názvosloví: slovotvorné, sémantické a pravopisné aspekty označení s komponentom para-*. Aj v tomto texte poukazuje na nesúlady našich pravopisných pravidiel a bežnej slovenskej i medzinárodnej jazykovej praxe, vysvetľuje okolnosti vzniku sledovaných pomenovaní, navrhuje riešenia a celkovo podnecuje k širšej diskusii nad slovenským olympijským a paralympijským názvoslovím. Bude mať odozvu? Na tieto otvorené otázky uvítame reakciu jazykového poradenstva a radi dáme priestor odbornej argumentácii. Historickú diskusiu o podobe právneho názvoslovia v slovenčine, peripetie a okolnosti jeho vzniku a presadzovania, ako aj kľúčovú úlohu jednotlivca v tomto procese v širokých súvislostiach i zaujímavých detailoch vykresľujú J. Levická a J. Vozár (*Prínos Adolfa Záturreckého k tvorbe a rozvíjaniu modernej slovenskej právnej terminológie*). Explicitne doceňujú zásluhy jeho osobnosti pri formovaní tohto názvoslovia, ale popri všetkých spomenutých súvislostiach sa z nášho pohľadu potvrdzuje aj dôležitosť časopisu Právny obzor ako platforme pre ustáľovanie právnického jazyka – ako hovoril Záturrecký – „v slovenskej reči“. Štúdia *Aplikovaná slovenská onomastika. Venované 90. výročiu narodenia Milana Majtána* je príkladom, ako si netradične pripomenúť odkaz človeka, ktorého pôsobenie aj dielo je síce uzavreté, ale medzi nasledovníkmi stále rezonuje ako zásadné a referenčné. A. Závodný tu ponúka sumarizujúci prehľad vkladu M. Majtána do rozličných onomastických disciplín a prepája ho s vnútorným odborným dialógom s názormi svojho učiteľa, ktorý sa stáva blízkym kolegom až priateľom. Je takýto vzťah súčasťou pedagogického diskurzu? Ak by sme ho chápali ako B. Kravchenko a A. Kalechyts ako „jeden z typov inštitucionálneho diskurzu“, tak asi nie. Autorky v príspevku *Pedagogický diskurz a jeho podtypy* prispievajú svojím dielom do veľkej množiny definícií diskurzu a do podmnožiny charakteristík pedagogického diskurzu vymedzením jeho ďalších typov v typickej pedagogickej praxi základných a stredných škôl.

Je však inštitucionalizovanosť nevyhnutným predpokladom diskurzu učiteľa a žiaka? Aj na túto otázku môže odpovedať *Spomienková mozaika na profesora Juraja Furdíka*, ktorú inicioval a pripravil jeho študent M. Ološtiak. Slovo má desať kolegov a jeden syn. V úvode rubriky **Rozličnosti a rozhovory** stojí celkovo jedenásť výpovedí, každá iná, ale všetky eulogické. Vyznenie od vedeckej reflexie cez úctivý hold až po poéziu. Hoci eulógia ani spomienková mozaika (memorial tribute) ako žáner nemajú v slovenskej spisbe tradíciu, tento text môže byť príkladom, že dávajú zmysel, majú invenčnú podobu aj vysokú výpovednú hodnotu. Kto je tu Bally, kto Saussure, kto koho učí a motivuje? Tento motív rezonuje aj v dvoch ďalších rozhovoroch, predovšetkým v interview M. Ivanovej s I. Hrubaničovou a jej vyznaním *Zostala som vášnivou žiačkou*, ktoré je však nadosobné. Práve žánre orálnej histórie dokladajú, že poznáva-

nie je vášeň, ktorou sa členovia vedeckej komunity odlišujú členov iných spoločností. Pre lingvistu môže byť vášňou poznávanie jazykov, ktoré človeku sprostredkujú to zásadne potrebné. V tomto duchu vyznieva aj rozhovor S. J. Tótha s J. Vaňkom ako cestovateľom a dobrodruhom odkazujúcim: *Ak poznávate jazyk krajiny, žiadna vám nebude cudzia*. Ale aj keď poznáme jazyk krajiny, nemusí to znamenať, že rozumíme úplne všetkým existenčným formám jedného jazyka.

S vysokou špecializáciou ľudských činností získava na dôležitosť aj sociálne podmienený jazyk – sociolekt. Editorky z Čiech M. Čechová a M. Spěváčková zostavili prácu *Obraz slovanských sociolektov v súčasných slovanských jazykoch*, v ktorej sa zrkadlí aj výskum slovenských sociolektov. Svoj názor na túto publikáciu ponúka K. Vužňáková v rubrike **Recenzie a glosy** pod názvom *Mozaika sociolektov v súčasných slovanských jazykoch*.

Súčasťou kompletného čísla sú aj texty z rubriky **Kronika**, ktorá má však už len elektronickú podobu. V tomto čísle ide o jeden medailón pri príležitosti životného jubilea, jeden nekrológ a štyri správy z podujatí.

M. Hrivnák Pastorková referuje o tradičnej bansko-bystrickej konferencii *Centrum a periféria v jazykovej komunikácii* v rovnomennej správe. M. Imrichová a M. Turočková pripomínajú priebeh a obsah 23. onomastickej konferencie konanej v Prešove s názvom *Tradičné a nové v onomastike*. Rovnaké číslo malo aj zasadnutie Komisie pre slovanskú slovo tvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Konferencia *Stopenjsko besedotvorje* spolu s 23. zasadnutím spomínanej komisie sa konala v septembri 2024 v Lubľane. Slovenská jazykoveda mala na tejto konferencii významné zastúpenie, o čom svedčí správa *Lublana – slovanská slovo tvorba v centre diania* od I. Šrámekovej. Aj keď sa zdá, že texty v našom časopise ovláda najmä retrospektíva, z pohľadu do správy o 33. kolokviu mladých jazykovedcov je zrejmé, kde je perspektíva a kto sú „noví bojovníci“, ako by povedal V. Blanár. Kolokvium s krásnym poradovým číslom sa konalo v decembri 2024 v Šachtických neďaleko Banskej Bystrice a správu z neho pripravil T. Huntata.

Dva texty sú venované individuálnemu životnému času. Jubileum pedagogičky, lektorky a vedkyne E. Tibenskej pripomína P. Gregorík v medailóne *Jubilujúca Eva Tibenská*. Rubriku a číslo uzatvára nekrológ *Za Luciou Ološtiakovou, rod. Gianitsovou*. Nielen pre autorku N. Janočkovú je to situácia, *Keď nás priskoro opúšťajú priatelia*. Opúšťajú nás kolegovia, príbuzní a súčasníci, s ktorými sme zdieľali náš časopriestor, otázky, texty, zamyslenia. V prúde času sa tak vytvárajú hrádze medzi predtým a potom. Na rozdiel od časopisu, ktorý môže mať prestávku vo vychádzaní (aj keď si ju nikto neželá), individuálny čas nepozná prestávku ani odklad. Pri všetkej nespravodlivosti osudu, ktorá nám privčias berie blízkych, však práve časopis s textami zachytávajúcimi ich myšlienky a zohľadňujúcimi globálne, lokálne aj individuálne životné časy môže byť útechou, kronikou aj inšpiráciou. Cez napísané sa k nim vraciame. Napísané ostáva.

Literatúra

- FEYERABEND, P. (1975): *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. London: New Left Books.
- FOUCAULT, M. (1969): *L'archéologie du savoir*. Paris: Gallimard.
- KUHN, T. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- LATOUR, B. – WOOLGAR, S. (1979): *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills: Sage Publications.
- OLOŠTIAK, M. (2022): Predslov. In: *Slovenská reč*, 87/3, 5 – 10.

Internetové zdroje

- [1] <https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/> (cit. 24. 5. 2025).
- [2] International year of cooperatives (IYC) 2025: <https://ica.coop/en/2025-international-year-cooperatives> (cit. 24. 5. 2025).
- [3] <https://www.culture.gov.sk/ministerstvo/medialny-servis/aktuality-ministerstva-kultury/rok-2025-je-vyhlaseny-za-rok-ludovita-stura> (cit. 25. 5. 2025).

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, 811 01 Bratislava

E-mail: jana.wachtarczykova@juls.savba.sk

ORCID: 0009-0005-4032-408X